

KENDE PÉTER

Két magyar politikai közösség

A mögöttünk lévő országgyűlési választás legérdekesebb, ugyanakkor legnyugtalanítóbb s a kormányváltás közvetlen folyamatán messze túlmutató tanulsága: hogy milyen hihetetlenül mély érzelmi szakadék, milyen engesztelhetetlen politikai, vagy még azon is túli ellentét osztja meg, hasítja szét szinte két különálló részre a máskülönben nem túlságosan zord, alapjában polgárbékére hajló, s napirendje szerint Európa felé tartó Magyarországot. Egy fiatalos hangvételű politikai hetilap „kettéfűrészelt ország” címen kommentálta a választások kimenetelét (Magyar Narancs, ápr. 25.). A kifejezés nemcsak azért találó, mert a számszerű eredmény 50–50% körül volt, hanem azért is, mert ilyen mértékű „kettéfűrészeltségre” az elmúlt 12 év során csakugyan nem volt példa. Bár megosztottságok – érzelmiak csakúgy mint ideológiaiak – 1989/1990 óta állandóan voltak, de a pártok, táborok, politikai családok között azért átjárás is maradt. Most először, a választást megelőző és közvetlenül követő hónapokban fordult a helyzet úgy, mintha minden átjárásnak vége volna. *„A magyar társadalmat a jelenben megosztó mentális árkok – írja egy centumpozícióban álló szerző – munkahe-lyi közösségeket, egykori baráti társaságokat, mi több családokat vágnak ketté. Ebben a tekintetben ma sokkal végzetesebb a megosztás, mint bármely kormányzati ciklus idején volt.”* (Pomogáts Béla: Két Magyarország. Magyar Hírlap, 2002. június 26.)

A magyar társadalomnak ez a feldúlt, belsőleg meghasonlott állapota benyomásom szerint messze túlmegegy a triviális baljobb megosztottságon. A demokráciában élő Európának, mint tudjuk, alig van olyan országa, amelyet a politikai táboroknak ez a szokványos, változó kérdések körül folyton újratermelődő

szembenállása ne osztana két részre (inkább két, mint három részre!), méghozzá úgy, hogy a tendenciálisan „bal” és a „jobb” nagyjából egyensúlyban van. A 2002. évi Magyarországon azonban mintha nem két tábor, hanem két *nemzet* nézne egymással farkasszemet, két *politikai közösség*, amely ugyan nem egészen szimmetrikus, de annyiban mégis hasonló, hogy vagy alig akar tudni a másik létezéséről, vagy egyenesen tagadja, hogy annak is helye van a közös nemzetben. A másikkal való azonosulásnak ez az indulatos elutasítása már-már az együttélés pusztá lehetőségének kérdését is felvetné, ha másfelől nem tudnánk, hogy a politikán kívüli szférákban a két Magyarország nagyon is jól megfér egymással. Arról nem is szólva, hogy a választási kampány során, illetve azt követően egy pofon nem csattant el ebben az országban, hogy súlyosabb incidensekről ne is beszéljünk... Egyszóval, ha megosztott is a politikai közösség, a *nemzet* megkettőződéséről beszélni talán azért túlzás.

De térjünk vissza a kiindulóponthoz. Tulajdonképpen mi az, ami olyan élesen, a „bal” és „jobb” közti programkülönbségeken messze túlmenően „fűrészeli ketté” a magyar társadalmat? Figyelemreméltó, s ugyancsak a szimmetria hiányáról tanúskodik, hogy erre az egyszerű kérdésre egyszerű válasza csak a jobboldalnak van: szerinte a nemzet hívei mind az ő táborukban vannak, míg a másik tábor az jellemzi, hogy nemzetáruló és kozmopolita. A baloldal ezt persze tagadja, de nem úgy, hogy magának tartja fenn a „nemzetet” a másikat kitessekelve belőle, hanem úgy, hogy az elválasztóvonalat másutt húzza meg, elsősorban a demokrácia, a demokratikus intézményrendszer kérdései körül, a nélkül azonban, hogy az ellenfelet egyértelműen a demokrácia ellenségének minősítené. Baloldali nézetből így aztán korántsem ugyanolyan tiszta és világos, hogy mitől van ez a mély szakadék, mint jobboldalról nézve.

Nem kétséges, hogy mind a nemzet fogalmához fűződő érzelmi és intellektuális viszony, mind a demokratikus jogállam működéséről kialakított álláspontok jelentős differenciáló tényezői a magyarországi politikai mezőnynek. De ha a retorikai hangsúlyokon túl azt keressük, hogy mi az, ami a két tábor híveit a legélesebben megosztja, akkor – szerintem – a nemzetet és a demokráciát megelőzően három tudatbeli adottságra kell ráfigyelnünk: a vallásosságra, a magyar múlt megítélésére, legeslegfőbbképpen pedig arra az utólagos viszonyra, amelyet a mai Magyarország polgárai a tizenkét évvel ezelőtt végleg megszűnt kommunizmussal kapcsolatosan alakítottak ki magukban.

A valláshoz, vagy pontosabban a keresztény egyházakhoz, azok tanításához és vezetéséhez fűződő viszony majdnem mindenütt Európában fontos differenciáló tényezője a bal-jobb skálán való elhelyezkedésnek, ámbár a protestáns országokban másképp, mint a katolikusokban, és mindkettőben megint másképp, mint a görögkeletiekben. A baloldal militáns antiklerika-

lizmusa Magyarországot történelmileg inkább a katolikus világgal, mintsem a protestáns Európával rokonítja. A militáns antiklerikalizmus azonban a múlté, mint ahogyan a vallásos érzés domináns szerepe is. A „valamilyen értelemben” hívők száma az ezredforduló Magyarországon talán még meghaladja a felnőtt népesség felét, de az egyházi tanítás értelmében hívőké, különösen a városi lakosság körében, ennek csak egy töredéke. Részben azért is – de más okokból is, amelyekre itt most nincs módunk kitérni – 1990 táján még úgy tűnt, hogy a valláshoz fűződő személyes viszony sokkal kevésbé osztja meg a magyar társadalmat, mint akár az elmúlt század elején, akár annak közepén. A kilencvenes években végzett közvélemény-kutatások azonban épp ellenkezőleg arról tudósítottak, hogy nagyon is meghatározó faktora lett ez a pártválasztásnak. Részletekre itt nem szükséges kitérni, hiszen azok közismertek, ezzel szemben hosszabb elemzést érdemelne, hogy a kereszténységgel való azonosulásban mekkora része van a vallásos érzület mellett kultúrszociológiai tényezőknek (életforma, hagyomány), továbbá a kereszténység és a magyar nemzeti lényeg politikai összekapcsolásának. Tudniillik, ha pontosak akarunk lenni, akkor az elmúlt tizenkét év második felének legfontosabb fejleményét (a vallási tényező vonatkozásában) nem a hívők számának vagy hitbeli buzgalmának megnövekedésében kell látnunk – erre igazában semmi sem utal –, hanem annak a politikai militarizmusnak az újraéledésében, amelyet a „keresztény-nemzeti” szókapcsolat jelöl. Orbán Viktor vallásos fordulatában mindenesetre erről van szó, de a Fidesz-kormányzat egyházpolitikájában is több volt a politikai (offenzív), mint a pusztán hagyományápoló (defenzív) elem.

Nem szeretném a vallásinak nevezett faktor politikai megosztó szerepét eltúlozni. Keresztény hívők – tudjuk – vannak a 2002-ben kormánypozícióba jutott pártok hívei, sőt vezetői körében is. Megfordítva, az MDF, a Fidesz és a MIÉP szavazóinak egy nem elhanyagolható részéről bizonyára kimutatható volna a vallási közömbösség. A dolog veleje azonban az, hogy a „keresztény-nemzeti” gondolatra a baloldali választó nem, vagy éppen hűledezve rezonál – szemben a jobboldali választóval, akinek ez a gondolat még akkor is rokonszenves, ha személy szerint sem Istenhez, sem az egyházi élethez nem köti őt semmi.

A második megosztó tényező, amelyről röviden szólni szeretnék, a múlt szemléletéhez, pontosabban a magyarság (nép és állam) történelmi szerepének megítéléséhez kapcsolódik. A „múlt” itt a Szent István-i államalapítástól 1944-ig, vagyis a Horthy-rendszer összeomlásáig tartó korszakot jelenti. (Az 1945-ben kezdődő közelmúltról a következő passzusban, vagyis a kommunizmus kapcsán lesz szó.) Mint minden általánosítás, az itt következő is számos ponton elnagyolt lesz, s ezért előre is kérem az olvasó szíves elnézését. A múlttal kapcsolatos szemlé-

leti különbség dióhéjban úgy foglalható össze, hogy szemben a baloldal magyarságképével, amely kritikus, a jobboldalé hangsúlyozottan pozitív. A problémát persze bonyolítja, hogy mindkét oldal történelemszemlélete szelektív, mindkettőben vannak büszkeségre feljogosító, illetve megbélyegzés alá eső elemek. De természetesen ezek nem ugyanazok, vagy pontosabban szólva csak ritkán esnek egybe és akkor sem ugyanazon okból. (Jó példa volna erre a Kossuth-kultusz, amelynek részletes elemzésére azonban itt nincsen lehetőség.) Egészében véve pedig a kép egyik oldalról nézve dicsőséges, a másik oldalról szemlélve kudarcos és zsákutcs; az egyik szemében Magyarország története a történelmi teljesítmények és érdemek szakadatlan felhalmozódása, a másikéban a népjogok, a szabadság, az európai civilizációhoz való felzárkózás újabb és újabb veresége, vagy legalábbis megtorpanása. – Még egyszer hangsúlyozom, hogy az itt felvázolt kép egy-egy vulgáris szemléletet próbál megragadni (ettől karikatúrisztikus), s természetesen nem vonatkoztatható egyetlen konkrét, pláne jelenkori, történelmi munkára sem, feltéve, hogy azt szakmabeli írta, nem pedig a „szellemi alvilágból” (© Kosáry Domokos) előlépő tollforgató.

Mindkét szemléletnek vannak a magasztos vagy a kárhozatos regiszterében tárgyalt kulcsdátumai, a kettőjük közötti különbség azonban nem annyira az így felállítható lista tételszerű eltéréseiben figyelhető meg, mint inkább egy nagy dátumhoz – 1945-höz – való ellentétes viszonyulásukban. Még az előbbieknél is vakmerőbb egyszerűsítéssel úgy fogalmaznék, hogy a mai magyar „baloldali” az 1945 előtti Magyarországról egészében véve negatívan vélekedik – még akkor is, ha úgy gondolja, hogy 1945-tel korántsem fordult minden jóra, sőt –, míg a „jobboldali” épp ellenkezőleg azzal definiálható, hogy az 1945-ös fordulatban egy alapjában véve jó úton, mindenesetre *nemzeti* úton haladó Magyarország talán még az 1918-nál is tragikusabb vereségét, fél évszázadra szóló elsüllyedésének kezdetét látja. Ez a különbség nem csak értékelésbeli, hanem valamiképpen programatikus is. Tudniillik szemben a baloldallal, aki még akkor sem akarja feléleszteni az 1945 előtti Magyarországot, ha az ezt követő 40–45 évet zsákutcának tartja, a jobboldali igenis úgy vélekedik, hogy a magyar történelmi folytonosság helyreállításához 1945 előttre kell visszamenni. Az 1989/90-es rendszerváltás pillanatában ezt így csak kevesen gondolták, s még kevesebben merték volna kinyilvánítani. Az ezredfordulóra kialakult helyzet – a politikai-lelki polarizáció – egyik jellegzetessége viszont éppen az, hogy az 1945 előtti Magyarországgal még olyan pártok hívei is azonosulnak (FKGP, MDF), akiknek szellemi elődei a maguk idejében a Horthy-rendszer és a megkövesedett osztálytársadalom legélesebb kritikusai voltak.

Magában véve érdekes volna annak utánajárni, hogy a magyar jobboldalnak ez a szemléletváltása – mert arról van szó –

oka-e vagy következménye a szélsőjobboddallal való szerves összeolvadásnak? E rövid vázlat keretében erre nem tudunk kitérni, s még abban sem vagyunk bizonyosak, hogy az elmúlt tíz év jobboldali publicisztikájának szövegszerű elemzése egyértelmű választ hozna e kérdésre. Az úgynevezett korszellemnek minden időkben vannak olyan hullámvázai, amelyek okságilag felderíthetetlenek. A magyar jobbboldaliság megerősödésének, illetve újjáéledésének folyamatában – véleményem szerint – nagy része volt annak is, hogy a kommunizmus által hátrahagyott károk mérete fokozatosan bontakozott ki, pontosabban hogy a korábban (esetleg csak a felmenők által) elszenvedett sérelmeknek aktív politikai érzületté váló formálódásához időre volt szükség. Ezt a hipotézist az is alátámasztani látszik, hogy hasonló időeltolódás más posztkommunista országokban is megfigyelhető a jobboldal előretörésével kapcsolatban.

Ezzel szemben aligha kétséges, hogy az 1945-ös dátummal jelölhető problémakötegnek óriási szerepe van a magyar baloldal két főirányzatának, az 1989/90-ben még ellenfélként szembenálló liberálisok és szocialisták összekovácsolásában. Két évvel ezelőtt erről a következőket írtam: az SZDSZ-t és az MSZP-t „minden különbsége ellenére összeköti a magyar múlt megítélésének egynémely hasonlósága. Szemben a konzervatív »nemzeti oldallal«, amely számára egyre határozottabban 1945 képezi a magyar történelem legtragikusabb törésvonalát, az MSZP csakúgy, mint az SZDSZ a »zsákutcs« magyar történelem (Bibó kifejezése) egyfajta demokrata értelmezését keresi, amelyben Kossuthon és Széchenyin innen helye van a Károlyi-forradalomnak, a szociáldemokráciának, a harmincas évek népi és polgári baloldalának is, s a fő mércét nem a nemzeti sérelmek képezik, hanem a modernitás európai mércéihez való közeledés, illetve távolodás szempontja. Bármily furcsa, az utóbbi években kirobbant »kulturharc« is nagyrészt e történelmi értelmezési pontok körül folyik.” (Kende, *A Köztársaság törékeny rendje*, 281. o.) A liberálisokat már 1992-ben is a radikális jobboldal zászlóbontása, illetve az Antall-kormány jobbratolódásától való félelem hozta össze egy táborba az addig első számú ellenfélnek tekintett szocialistákkal. Az 1994–1998 közötti közös kormányzás azután megint felszínre hozta a két irányzat közti ideológiai-érzelmi különbségeket, de érintetlenül hagyta a fentebbiekben taglalt nézetközösséget. A Fidesz fokozatos jobbratolódása szinte automatikusan maga után vonta e közösség erősödését, különösen az után, hogy – hatalomra jutva – a Fidesz olyan kulturpolitikát fogalmazott meg s léptetett életbe, amelynek a baloldal minden irányzata mintegy differenciálatlanul lett a célpontja. Itt is fölvethető – és megint csak válasz nélkül marad – az a kérdés, hogy a kétféle baloldal összekapcsolódása mennyiben oka, s mennyiben következménye a jobboldalon végbement szervezeti és érzelmi felerősödésnek.

Ideje azonban, hogy a jobb és a bal közötti szemléletkülönbség elemzésébe az előljáróban felsorolt elválasztó tényezők közül felvegyük azt az ominózus harmadikat is: a negyven éven át fennálló kommunista hatalomhoz való személyes viszonyulást. Venio ad fortium... Hallgatólag ez a tényező már a régebbi múlt szemléletébe is belejátszik, kimondva pedig szinte minden politikai vitát polarizál. A dolgot az is komplikálja, hogy a kommunizmushoz való viszony személyes komponensei (ki milyen szerepet játszott a kommunista hatalmi rendszer működtetésében) nincsenek kongruenciában az akkori rendszer mai ideológiai megítélésével. Egyszerűbben szólva, az egykori KB-tagság nem zárja ki a virulens antibolsevizmust, s megfordítva, a kommunista rendszer volt üldözöttje is lehet aktív szimpatizánsa az MSZP-nek. Még tovább bonyolítja az ügyet az MSZP-nek a magyar közelmúlttal kapcsolatos kétértelműsége: mai, szociáldemokrata elvei szerint, valamint az alkotmányos jogállam iránti elkötelezettsége értelmében az MSZP visszamenőlegesen ítéletet mond a bolsevizmusról, elhatárolja magát annak szellemétől és gyakorlatától. De ezt inkább csak hallgatólag teszi, miközben ugyanakkor elvitathatatlan kontinuitás van, különösen a „kéde-rek” vonatkozásában, az MSZP és az 1989 ősze előtti állampárt között. Ez a személyi kontinuitás kölcsönöz némi plauzabilitást annak a jobboldalról sűrűn elhangzó állításnak, mely szerint az MSZP kormányzása nem más, mint az 1990 előtti hatalomgyakorlás folytatása más eszközökkel.

A tényleges politikai gyakorlat fényében nézve ez az állítás természetesen nem állja meg a helyét. A benne kifejeződő gyanúpert Horn Gyula már előre semlegesítette azzal, hogy koalíciós partnernek vonta be az SZDSZ-t – sőt a Fidesznek is hasonló ajánlatot tett –, amivel nagy politikai éleslátásról tett tanúbizonyságot. Liberális személyiségek Medgyessy Péter kormányában, nemcsak az SZDSZ, hanem – ha szabad így szólni – a „civil társadalom” képviselőitében még nagyobb számban és súllyal vannak jelen, mint Horn Gyuláéban voltak, holott 1994 és 2002 között a liberálisok és a szocialisták közötti számszerű erőviszonyok az utóbbiak javára tolódtak el. Aki a 2002-ben hivatalba lépett kormányt, illetve a mögötte álló pártszövetséget és annak háttérét képező szellemi-politikai tábort „posztkommunistának” minősíti, az nemcsak az 1990 utáni MSZP politikai elveit és kormányzati gyakorlatát hagyja figyelmen kívül, hanem e pártnak azon támogatóit és szövetségeseit is, akik – mint az SZDSZ – a kommunista hatalomgyakorlás elvi és gyakorlati ellenfeleiként léptek a magyar politika színterére.

Ennek ellenére nem tagadható, hogy a kommunistaellenesség központba állítása, illetve az attól való tartózkodás ma hasonló irányban és hasonló mélységben osztja meg a magyar társadalmat, mint a távolabbi múlt értelmezésével kapcsolatban megfigyelhető különbség. Pontosabban szólva, mintha az utóbbi is er-

re futna ki, vagy másképpen fogalmazva, mintha a régmúlta vonatkozó viták is a kommunizmussal, annak magyarországi szerepével kapcsolatban nyernék el értelmüket. Ez teszi lehetővé Kun Béla és Károlyi Mihály, Nagy Imre és Kádár János összemérését, ez ad sajátos nyomatékot úgyszólván minden történelmi hivatkozásnak, még Árpád-házi István király kultuszának is...

Ez a nemzeti tudathasadás annál is rejtelmesebb, mert hogy közvetlen, személyes élményekkel alig-alig támasztható alá. Mint az imént is megjegyeztük, az „antibolsevista” retorika elfogadása vagy elutasítása csak a legritkább esetekben vezethető vissza áldozati tapasztalatokra, illetve kimutatható bűncselekményekben való részvételre. A hatvanas évektől felfelé születettek esetében ez már fizikailag sem lehetséges. Az ennél idősebbek esetében pedig egyáltalán nem evidens, hogy a volt „pártkáderek” – valamint azok rokonai – mind-mind az MSZP soraiban találhatók, a feljelentőkről és más titkos segítőkről nem is szólva. A Kádár-rendszer különféle, alacsonyabb vagy magasabb rangú haszonélvezőiről meg egészen bizonyosan tudható, hogy az 1989 után kialakult politikai családok mindegyikében megtalálhatók, méghozzá meglehetősen egyenletes eloszlásban. (Példák említésétől kíméletből tartózkodom.)

A magyar társadalomnak ebben az érzelmi kettéhasadásában én nem magát a tényt tartom figyelemre méltónak – világnézeti, illetve pártkülönbségek mindig voltak és mindig is lesznek –, hanem azt, hogy a politikai megosztás a fentebb elemzett „ideológiai” motívumai a kilencvenes évek eleje óta oly látványosan felerősödtek, valamint hogy ezt követően az indulatok is a 2002-ben tapasztalt mértékig hevültek fel. E jelenség értelmezésében azonban kerülnünk kell minden hamis szimmetriát, vagyis külön kell száműgyre vennünk a baloldali, s külön a jobboldali indulatokat.

A választási kampány során „balról” jelentkező indulatokat elsősorban a félelem, s ezzel párhuzamosan az a méltánytalansági érzés fűtötte, amelyet a kormánytöbbség által alkalmazott politikai módszerek – az ellenzék szándékainak folyamatos meghamisítása, a közszolgálati médiában való megszólalási lehetőségeinek botrányos leszűkítése, közpénzen folytatott szemérmetlen sikerpropaganda stb. – váltottak ki. A kormánypropaganda és az esélyegyenlőtlenség, mint ismeretes, olyan méreteket öltött, hogy ez még a külföldi megfigyelőknek is szemet szúrt. A kormány leváltásával próbálkozó szocialisták és liberálisok körében egészen április 7-ig, az első forduló eredményeinek megismeréséig az a meggyőződés uralkodott, hogy vesztesre állnak, mert a bevethető eszközök ilyen aránytalansága mellett nem érhető el számszerű többség, de még ha valami csoda folytán a felmérések által bejósoltnál jobb is lesz az eredmény, az utolsó pillanatban „valami történni fog”, ami a győzelemtől

előti az ellenzéket. A kormányzati teljesítmény bírálataiban az ellenzéki publicisztika igyekezett tárgyilagos maradni, tollforgatóinak indulatait azonban felizzította a kormánypárti sajtó erre szakosodott sztárjainak – a Lovas Istvánoknak, Bayer Zsoltoknak stb. – minden erkölcsi mértéket és ízlésbeli gátlást túllépő szünettelen gyalázkodása. Tulajdonképpen arcpirító, hogy milyen szavak láthattak nyomdafestéket, illetve hangozhattak el az éter hullámain Magyarországon a 2002-es választások évében, sőt már azt jóval megelőzően is. Nem érintett kívülállóként azt kell mondanom, hogy e gyalázkodásra baloldaltól adott válaszok egészében véve mértéktartóak voltak. Az ellenzéki közönséget ugyanakkor demoralizálta az ellenfélnek ez a hangütése, az „ezt is lehet?“, „hát idáig jutottunk?“ nyugtalanító gondolata. Az a tapasztalat, hogy a gyengébb pozícióban lévővel szemben minden eszköz megengedett, hogy az ellenfél befejeztetésében bármeddig lehet menni (hiszen az esetleg kirótt büntetéspénzt úgyis kifizeti a titkos párt-, illetve az államkassza), hihetetlenül lezüllesztette az ezredforduló magyar közéletét. A 2002-ben végbement hatalomváltás egyik próbája lesz, hogy ez a gyakorlat – megfordított előjellel – folytatódik-e, vagy bekebeled-e az ígért sülyesztőbe.

Most pedig lássuk a társadalom másik oldalán jelentkezett, nem pusztán felülről szítozott, hanem bizonyos fokig spontán, s a választási kampány során tömegméreteket öltő indulatokat, s próbáljuk mindjárt azt a kérdést is megválaszolni, hogy mennyi volt bennük a „természetesen adott“, s mennyi a mesterségesen keltett. Kezdjük azzal a banális megállapítással, hogy a kommunizmus 40 éve Magyarországon is rengeteg frusztrációt, személyes vagy családi sérelmi emléket, rosszul vagy sehogyan sem lereagált ellenérzést halmozott fel; ezek egy része szemmel láthatóan túlélte a rendszerváltozást, de annak első éveiben csak félve, csak szordínóval tudott kifejezésre jutni. Már csak azért is, mert „ideológiaiilag“ a kommunizmus évei nem múltak el nyomtalanul. A két világháború között a magyar társadalom többségében jobboldali érzelmű volt – mind a kommunizmushoz, mind a liberális baloldalhoz, mind a zsidósághoz fűződő viszonylatában, vagy összefoglalóan „keresztény-nemzeti“ értelemben –; ezeket az érzelmeket azonban 1945 és 1989 között titkolni kellett, miközben az állami közoktatás, a hivatalos sajtó és a politikai hatalom ellenőrzése alatt működő irodalom és tudomány nem minden siker nélkül kiterjesztette a (mondjuk így) baloldali eszméket. Noha a kommunista rendszer 1989-ben összeomlott, a bukását követő első években még a legjobboldalibb családi hagyományból jövő magyar is röstellte volna, hogy olyan nézetekkel álljon elő, mint amikor annak idején – 1944/45-ben – látszólag örökre diszkreditált a Horthy-rendszer csúfos kimenetele és – főleg – a hitlerizmus világgraszoló veresége. Ráadásul 1989/90-ben az antikommunizmusnak volt egy de-

mokratikus, antitotalitárius verziója is (ezt képviselte nevezetesen az SZDSZ). Az 1990-ben kezdődő új magyar érában minden színre lépő fontosabb politikai mozgalom valamilyen értelemben baloldali demokrátaaként definiálta magát. (Valahogyan úgy, mint 1945-ben, de mégis másképp.) Csurka Istvánnak, aki ebből a konszenzusból elsőnek lépett ki, a kilencvenes évek első felében nem volt számottevő támogatottsága.

De Csurka ennek ellenére fontos határjelző kő, mert a nevezett időszakban ő dolgozta s fejtette ki – ez aligha vitatható – az új magyar jobboldaliság alaptézisét. Nem azt, hogy vissza kell találni egy régebbi Magyarországhoz, vagy hogy Trianon ma is időszerű: ez ti. másnak is eszébe jutott. Hanem azt, hogy 1989/90-ben korántsem zajlott le a rendszerváltás, a hatalom még mindig ugyanazoknak a kezében van, mint annak előtte, hogy csak a színfalak változtak, de máskülönben a zsidók és a bolsik, Kun Béla unokái szolidan és magabiztosan ott ülnek a nép nyakán. (Bővebb kifejtést l. Csurka összes műveiben.)

A kilencvenes évek közepén keresztény-nemzeti irányba átforduló Fidesz lényegében erre az alapvetésre épült rá, vagy pontosabban ezt vette át. A Fidesz új politikai ideológiája ugyan mentes maradt a Csúrkára jellemző antiszemita felhangoktól, s az SZDSZ-ből jött Tellér Gyulának köszönhetően szaktudományos megalapozása is volt („a megalvadt kádári struktúrák lebontása”), lényegében azonban a politikai és gazdasági elit radikális kicserélésének csúrkai eszméjét vitte tovább, illetve ültette át – 1998-tól kezdve – a gyakorlatba. A Fidesz-kormányzás négy éve ebből a szémszögből nézve: sikertörténet. Ehhez persze zárójelbe kell tennünk az őrsgváltásnak mind a módszereivel („több mint kormányváltás”), mind pedig a személyi következményeivel szemben emelhető minőségi kifogásokat. Ilyen kicsinyes szempontok forradalminak szánt intézkedésekre amúgy sem alkalmazhatók. Legfeljebb azon lehet csodálkozni, hogy az ellenelítnek nevezett új klientúrából nemcsak a volt komcsikat (és természetesen a liberális szimpatizánsokat) hagyták ki, hanem a mérsékelt közép jelöltjeit is. Az új vezetőrétegnek némileg pretoriánus jelleget adott a válogatás szigorú mércéje („aki nincs velünk, az tűnjön el”), valamint a magában véve elfogadható, de Magyarországon nem különösebben indokolt életkori szempont.

A Fidesz-kormányzásnak ez a szociológiai vonatkozása azért érdemel különös figyelmet, mert végül is ez determinálta, hogy miről is fog szólni első- és másodsorban a 2002. évi választási kampány. Ez a megállapítás ugyan nem szorol bővebb magyarázatra, mégis pontosítom. 2002 áprilisában Magyarország népe nem arról szavazott, hogy milyen volt az előző négy év kormányzati teljesítménye, hogy miért van válság az agrárszektorban, hogy rendben van-e a közoktatás, az egészségügy, a közlekedési infrastruktúra (és így tovább); az ellenzék minden erőfe-

szítése ellenére alig esett szó a közpénzek kezeléséről, de még a Torgyán-kérdés sem nagyon foglalkoztatta a magyar választót. A kampányt alapjában véve a Fidesz tematizálta ama drámaian hangszerelt kérdés körül, hogy „visszajöjjenek-e a régiek?” S el kell ismerni, hogy ez a kérdésfelvetés hatásos volt, annak ellenére, hogy Medgyessy Péter pontosan e bomba hatástalanítását tartotta (egyik) fő feladatának. A „megengedhetjük-e, hogy megint a kommunisták kormányozzák ezt az országot?” jelszavával a Fidesznek sikerült fél Magyarországot maga mellé felsorakoztatnia, majdnem annyit, mint amennyi a hatalom megtartásához elégséges lett volna.

A 2002. évi kampány a Fidesz történetében is fordulat volt, amennyiben Orbán Viktor és vezérkara most először vette át a MIÉP és Torgyán József lázítóan „anti” hangütését. Az is lehet, hogy most először élte át az ennek megfelelő érzeményeket. (A retorika szokatlan élessége erre enged következtetni.) Mindamellettt sikeres ez a retorika csak azért lehetett, mert 2002-re érett be az előző négy év vetése. A Fidesz kormányzásának négy éve alatt a magyar társadalomban elszunnyadó jobboldali érzelmek felszabadultak ama gátlások alól, amelyeket a kommunista korszak hagyott hátra, s amelyeket még az új demokrácia első nyolc évében sem kaptak elég bátorítást ahhoz, hogy merjenek őszintén azok lenni, amik. Ahhoz, hogy ezt elérje, a Fidesz vezérkara évről évre szaporította a direkt beszédnél hatásosabb indirekt ösztönzéseket (ilyen volt például a Vasárnapi Újság ismételt dicsérete Orbán Viktor által). Ezenkívül a Fidesz megismételte a Magyar Kommunista Párt 1945–48 között alkalmazott fő politikai trükkjét: delegitimálni az ellenfelet. A nevezett korszakban az MKP politikai vezérkara és propagandaapparátusa azzal próbálta diszkreditálni a tőle jobbra álló (máskülönben demokrata, sőt baloldali demokrata) pártokat és személyiségeket, hogy valamiképpen, többnyire nagyon álságos vagy hazug módon, a Horthy-rendszerrel mosta össze őket (például: Bethlen–Peyer-paktum, Magyar Közösség stb.). A 2002. évi Fidesz-adaptációban az alapegyenlet úgy hangzott, hogy az MSZP = Kádár-rendszer = Rákosi-rendszer = Kun Béla és Szamuely, ami kétségtávol megnehezítette Medgyessy Péter számára, hogy a keresztény magyar balközép reprezentánsaként találjon meghallgatásra.

A fenti egyenlet természetesen az MSZP minden szövetségére vonatkozik, s a szélsőjobboldali tollforgatók értelmezésében úgy hangzik, hogy a liberalizmust a bolsevizmussal egy megszakítás nélküli kontinuum köti össze, hogy 1945-ben Magyarország megszűnt, s az ezt követő társadalmi változások bármelyikének mégoly részleges igénylése is egyenlő a kitelepítések és a kolhozrendszer helyeslésével, sőt állásfoglalás a magyar nők 1945. évi megerőszakolása, valamint a trianoni diktátum mellett. E tézisek természetesen a Fidesz egyetlen hivatalos

vagy félhivatalos megnyilatkozásába sincsenek beleírva; a Fidesz politikájával csupán az köti őket össze, hogy hallgatólag – de nagyon tudatosan! – az adott rá bátorítást. Hitler Adolf első nyilvános felmagasztalása 1945 óta is egy olyan szabad orvlövész hetilapban jelent meg (Demokrata, 2002. július: „A halott oroszlán”), amelyet Orbán Viktor egy ízben kedvenc sajtóorgánumai között sorolt fel.

Szeretném világossá tenni az olvasó előtt, hogy – ugyanúgy, mint e dolgozat többi része – az előző két bekezdés is helyzet-elemzés, nem pedig vádirat. Meggyőződésem, hogy Orbán Viktor és pártja a választási erőpróba elé érkezve valóságos, s nagyjából nem is az általa keltett indulatokra hibázott rá. A katolikus klérus és a szélsőjobbaldalt egyaránt mozgósító retorikát nem az ellenfél iránti harag vagy megvetés, hanem az a számítás diktálta, hogy Torgyán Józsefnek a ringből való kiütése után kormánytöbbséget csak a szélsőjobbra orientálódva lehet szerezni. S ez a számítás, mint tudjuk, annyiban be is vált, hogy a MIÉP potenciális választóinak egy jelentős része már az első fordulóban a Fidesz–MDF-koalíció jelöltjeire adta le a szavazatát. Ugyanakkor ez a ridegen célszerű megfontolás teljesen figyelmen kívül hagyta azt a traumatizáló hatást, amelyet a politikai harcnak ilyen mértékig menő kiélézése szükségképpen maga után von. Nem igaz, hogy a politológusnak egy ilyen hatással szemben hivatalból közömbösnek kell maradnia. A történész sem titkolja megütközését, amikor – mondjuk – Drezda bombázásáról tudósít. Az ellenségességszítás egyetlen elfogadható modern politikai doktrínával sem egyeztethető össze (még Macchiavelliével sem). S Magyarországon, amely az 1919-et követő 40–50 évben nem egyszer próbálta ki, hogy hová vezet az ellenségkép kiszínezése, különösen csínján kell bánni az ilyen eszközökkel.

A választási tét túldramatizálásának egy másik következménye az a „világvége” hangulat, amely a Fidesz választóinak egy nem elhanyagolható részében a második forduló eredménye láttán kialakult. Ezt a hangulatot minden jel szerint a két forduló közti kampány színpadias hangütése idézte elő, ahol már a főhős áriája is, de utána a kórus még inkább a „győzelem vagy halál” alternatíváját sugallta. Orbán Viktor, e kampányszakasz vitán felüli sztárja, egyszersmind táborának immár rivális nélkül maradt vezére úgy jelent meg nap mint nap más és más helyen, a tetőtől talpig személyére szabott szerepben, mint egy sok viszontagságon átment, de végre önmagára lelt nemzet előharcosa, félelmet nem ismerő vezére. Mint egyfajta Csaba-királyfi, aki a vész pillanatában (a „vész” ezúttal az ellentábor fenyegető győzelme) visszahozza híveinek az erőt, az önbizalmat, a „de jó, hogy ilyen sokan vagyunk, hogy így együtt dobog a szívünk!” érzését, s akinek köszönhetően ismét lehet lelkesedni a hajdan erős és most ismét makulátlan Magyarország múltjáért, jövőjé-

ért. Mit szóljon e gyűlések statisztája, a tenyerét véresre taposoló ifjabb-idősebb Fidesz-szimpatizáns, amikor az előadás másnapján azt kell látnia és hallania, hogy „vesztettünk”. Első reakciója nyilván az lesz, hogy nem igaz a hír, hogy csalás az eredmény, illetve hogy az ügy – a nemzet ügye – aljas ármány áldozata. A következő 3–4 évben Magyarország politikai vezetésének ezzel a frusztrációval is együtt kell élnie.

Ezzel tulajdonképpen mondanivalóm végéhez értem. A választáshoz fűzött reflexiómat azonban hadd egészítsem ki még egy tanulssággal.*

Az 1989/90-es történelmi forduló óta Magyarországon négy országos választásra került sor, s mind a négy az addig hivatalban lévő kormány leváltásához vezetett. Ez az első három esetben elég simán történt, mindenekelőtt azért, mert a választás eredménye – a szavazatok csakúgy, mint a mandátumok elosztását illetően – egyértelmű és vitathatatlan volt, de részben azért is, mert a helyén lévő kormány (talán az egy Boross-kormány kivételével) természetesnek tekintette hogy leváltható.

Idén esett meg először, hogy a hivatalban lévő kormány nemcsak nehezen tudta elfogadni – sőt elképzelni is! – azt az eshetőséget, hogy távoznia kell, de amikor ez reális kilátássá vált április 7-én, ebbeli meglepetésében és ettől támadt dühében mindent megtett, hogy a második fordulóig rendelkezésre álló szűk két hétben az eredményt visszafordítsa. Sietek megjegyezni, hogy egy ilyen törekvés abszolút legitim – feltéve persze, hogy az érvényesítésre igénybe vett eszközök szabályosak.

Mint azonban tudjuk, a kormánytöbbség oldaláról igénybe vett eszközök az utolsó két hétben messze túlmentek azon, amit az írott és íratlan szabályok megengednek. Ez nemcsak az ellenzéki szimpatizánsok megfigyelése szerint volt így, hanem a külföldi sajtótudósítók egybehangzó véleménye szerint is. S ami ennél még nagyobb baj: a kormányerőnek ehhez a kapuzárás előtti utolsó nyomulásához a közszolgálat jó néhány szerve, az állami televíziótól a postáig, aktív segítséget nyújtott. Ez felveti azt a kérdést, hogy nincs-e valami joghézag a választási harcot szabályozó törvényben, s ha igen, hogyan lehet ezen segíteni?

Véleményem szerint a magyar törvényhozásnak a következő egy-két évben komolyan szemügyre kell venni azt a problémát, hogy miként lehet a közhatalom szerveinek pártatlanságát – igenis a semlegességét! – biztosítani az országos választás időszakában. (Amelybe természetesen a választást követő, az új kormány megalakulásáig tartó néhány hét is beletartozik.) Először is a mainál sokkal szigorúbban kell venni a közmédiák sze-

* Az alább következő szöveg már egyszer megjelent a *Magyar Hírlapban*, a választás négy tanulságáról szóló cikkem utolsó részeként (2002. május 4.). Az újraközlést az indokolja, hogy a benne megfogalmazott javaslat eddig nem váltotta ki azt a figyelmet, amelyet – véleményem szerint – megérdemelne.

repét, s persze olyan OVB kell, amelyben biztosítva van a kormánypárt és az ellenzék közötti értelem szerinti egyensúly. De felmerül, az a gondolat is, hogy nem volna-e jó, azaz kormányzati szempontból megnyugtató, ha a választások meghirdetésének pillanatától, vagy mondjuk a felosztatás előtt álló parlament utolsó hetétől kezdve egyfajta ügyvezető-hivatalnok kormány venné át a folyó államügyek intézését, s végezné mindaddig, amíg az új Országgyűlés be nem iktatja az új többségnek megfelelő kormányt. Tisztelettel megfontolásra ajánlom ezt a javaslatot azoknak, akiket illet.

(2002. július)

Post-scriptum

(a szerkesztő és az olvasó szíves engedelmével)

Két újabb hónap elteltével egy utóirat kívánczik a fenti elmélkedésnek a (kommunista) múltra vonatkozó részéhez. A Medgyessy-üggyel és annak fejleményeivel ugyanis szemmel láthatóan más irányt vett a magyar politikai dráma (komédia? tragédia? – döntse el ki-ki maga!).

Első látásra ez az ügy is a rosszul elfércelt múltból, illetve a vele való őszinte, kertelés nélküli szembenézés nélkülözhetetlenségéről szólt. Közelebbről nézve azonban inkább arról, hogy tizenkét évvel a rendszerváltozás után szabad-e, célszerű-e még az embereket – a kicsiket csakúgy, mint a nagyokat – azért felelősségre vonni, amit 15–20–25 évvel ezelőtt, vagy még régebben csináltak. S kiderült, hogy – ha a politikacsinálók között nem is, de – a nagyközönségben (abban, amely szavaz, s amelyet a közvélemény-kutatók is megszólítanak) erősebb a normalitás iránti vágy, mint a múlttal való szembenézés igénye, még pontosabban a pártállami múlttal szembeni érzékenység.

Medgyessy Péter őszintén csetlő-botló kimagyarázkodása, amely végül is népszerűségének látványos felíveléséhez vezetett, valóságos nemzeti pszichodráma volt. „Igen, a rendszer rossz volt, de az ország javára dolgozni még ekkor is lehetett, sőt ma sem szégyellnivaló a teljesítmény.” A parlamenti becsületbíráóság előtt így beszélő miniszterelnöknek ez az üzenete, úgy tűnik, milliók számára volt felszabadító hatású. A máskülönben kissé zavaros és külpolitikailag sem egészen problémamentes ügy folyamányaként ezek a milliók (jó: száz- és százazrek) saját, jól-rosszul feldolgozott múltjuk felett térhetnek végre napirendre. S gyanítom: nemcsak a baloldali térfélen.

